

2 Verantwoordingenhandleiding catalogus

2.1 De handschriften in de Librije

Toen Meinsma in 1903 de Catalogus van de Librije der St. Walburgiskerk te Zutphen liet verschijnen, bevonden zich in deze verzameling acht handschriften, beschreven op de eerste twee pagina's van genoemde catalogus. Deze gegevens hebben lang tijd de basis gevormd voor inzichten over het verhoudingsgewijs bescheiden handschriftenbezit van deze verder zo imposante bibliotheek. De handschriften werden in het verleden wel in verschillende onderzoeken betrokken, vooral vanwege het regionale, veelal Zutphense karakter van inhoud en decoratie.¹ Een werkgroep met studenten van de Rijksuniversiteit Groningen maakte in 1994-1995 een eerste uitgebreide beschrijving van de bewaarde handschriften in de Librije.² De liturgica werden in het jaar erop uitgebreid bekeken in het kader van een groter onderzoek door Icke de Loos naar liturgische muziek in en uit de Lage Landen.³

1 In publicaties over en exposities met Zutphense boeken werden van de codices uit de Librije vooral de liturgica besproken en/of genoemd, onder meer in Geurts 1981 (een bundel bij een expositie waar hoofdzakelijk handschriften en fragmenten uit het Stadsarchief werden besproken), Groot-hedde 1999 en Hertogdom Gelre-II (Geldern 2001). Het verdwenen handschrift Meinsma 3, waarin een deel in 1461 geschreven door Johannes van Dorsten, in leven vicaris van sint Pieter en sint Paulus aan de Walburgiskerken overleden in 1475, werd ook gebruikt voor Lievens 1958, waar een uitgebreide beschrijving werd opgenomen op pp. 371-373.

2 Deelnemers waren de studenten Bianca van der Aa, Johan Hetteema, Esther Hoppenbrouwers, Arjen Jellema, Erik Meek, Maria Angeles Sánchez Carrascal, Margreet Sierdsma, Monique Smit, Sabine Verschoor en Marian Zwanikken. De resultaten waren bedoeld ter voorbereiding van

een wetenschappelijke catalogus, van deze publicatie derhalve.

3 Icke de Loos (red.), Liturgie in Zutphense handschriften: syllabus van de werkgroep bronnenonderzoek Middel-eeuwen 1995-1996, Universiteit Utrecht, vakgroep Muziekwetenschap (interne publicatie), samengevat in De Loos 1999. De resultaten van dit project zijn bovendien, zij het zeer beperkt, algemeen raadpleegbaar op de website "Chant behind the dikes", waar de handschriften uit de Librije gekenmerkt worden door een code NL-ZUI gevolgd door het Meinsma nummer. Daar wordt met name aandacht geschonken aan de codices Meinsma 4, 5, 6 (in deze catalogus 3, 4 en 5) en een fragment van 11 bladen uit een mogelijk dertiende-eeuws antifonarium voor kloosterlijk gebruik, dat verwerkt werd in het bindwerk komeengedrukte uitgave van de Biblia Latina met Postillen van Hugo de Sancto Caro (cat.nr. 103 in deze catalogus; vgl. De Loos 1999, pp. 160-161).

De handschriften van de Librije stammen uit de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw; in drie van deze codices staan expliciete dateringen, te weten uit 1445, 1461 en 1539.⁴ Helaas moet geconstateerd worden dat nu juist de twee gedateerde middeleeuwse handschriften zijn verdwenen.⁵ In één ander geval, bij een misaalsoorspronkelijk gebruik in het Zutphense devote-vrouwen-klooster IJzendoorn, kon worden vastgesteld, dat het geproduceerd was in het Heer-Florenshuis in Deventer.⁶ Belangrijk is te beseffen dat een veelvoud van wat zich in de Librije bevindt, tegenwoordig wordt bewaard in het Stedelijk Museum te Zutphen (de zgn. 'Liber aureus') en vooral in het Stadsarchief aldaar, zowel als gehele manuscripten, alsook als fragmenten.⁷ Voor een correct inzicht van de inhoudelijke aspecten van de liturgie in de kerk zijn deze handschriften onontbeerlijk. In één geval is er sprake van een 'set' van twee bij elkaar behorende en identieke koorboeken, bestemd voor de twee zijden van het koor, waarvan het ene boek in de Librije berust en het andere in het Archief.⁸

Tot slot een paar opmerkingen over de beschrijvingen. Enerzijds werd gepoogd deze beknopt te houden, maar anderzijds wel zoveel informatie te bieden dat helder is hoe de handschriften materieel in elkaar zitten, en dat enige indruk gegeven wordt over de herkomst van het handschrift. Voor de gebruikte begrippen kan in voorkomende gevallen gekeken worden in enkele, in dit geval gangbare publicaties.⁹

4 Respectievelijk Meinsma 7, een getijdenboek op papier in een noordoostelijk Middel-Nederlands, en Meinsma 3, het derde onderdeel in een samengestelde codex die als zodanig niet gedateerd is, beide verdwenen uit de Librije, en Meinsma 8, nu cat.nr. 6, een afschrift van enkele geschriften van Demosthenes en Aeschines door Bernard Bouwhuys.

5 Ze zijn wel opgenomen in Gumbert 1988, nrs. 776 (Meinsma 3) en 777 (Meinsma 7), resp. Planches 667a en 698b. Opmerkelijk is dat de datering van het getijdenboek een opmerkelijke fout bevat: 'Finitus anno domini 1045(!) in vigilia ambrosii', terwijl het evident om 1445 moet gaan; ook het gebruikte papier (Briquet 8588) wijst in die richting. Van Meinsma 3 werd al in 1988 gemeld dat het 'actuellement introuvable' was; voor het getijdenboek stond dat nog niet gedrukt.

6 Weiler 1997, 200; Hertogdom Gelre, nr. IV-23, met afb.; Weiler 2004, 116.

7 Zie met name Geurts 1981 en De Loos 1999.

8 Zutphen, SSAZ, Hs 2, en Librije, cat.nr. 5 (Meinsma 6); vgl. de website *Chant behind the dikes*, waar ze besproken worden resp. onder NL-ZUa 2 en NL-ZUI 6.

9 Een goed overzicht van liturgische handschriften is Boeren/Korteweg 1988. Voor termen over bindwerk en aanverwante zaken: Gnirrep 1997, Cockx-Indestege 2004. Voor een geïllustreerd overzicht van de Nederlandse termen voor productie en gebruik van een middeleeuws handschrift kan, mede vanwege het codicologische register, teruggewen worden op Hermans & Pastoor 2002.

2.2 De gedrukte werken

De gedrukte werken zijn in de catalogus gerangschikt op alfabetische volgorde van auteur of anoniem hoofdword. Per auteur volgen eerst de verzamelde werken, en daarna in alfabetische volgorde de afzonderlijke werken en deelverzamelingen. Verschillende edities van hetzelfde werk zijn gerangschikt op volgorde van jaar van uitgave. De sterk verkort titel die voorafgaat aan de eigenlijke titelbeschrijving dient om de snelle oriëntatie in de catalogus te bevorderen.

Titelbeschrijving

Uitgangspunt voor het beschrijvingsmodel was de Handleiding bij de beschrijving van oude en bijzondere drukken van Elly Cockx-Indestege.¹ Gaandeweg het onderzoek bleek dit model echter niet geheel te voldoen aan de behoeften en leidde voortschrijdend inzicht tot aanpassingen op het aanvankelijke model. Opgenomen is de in zijn geheel getranscribeerde titelpagina. Regelaftrekkingen zijn aangegeven met dubbele slashes. Suspensies, contracties en stenografische tekens zijn opgelost en cursief gezet. Ligaturen zijn stilzwijgend opgelost.² Toevoegingen van de auteurs zijn tussen teksthaken gezet wanneer het gaat om ingrepen in de tekst van de titelbeschrijvingen. In alle andere gevallen zoals het voorkomen van sierinitialen, drukkersmerken, vignetten en typografische kenmerken als lijnenkaders en randlijsten, zijn deze toevoegingen in cursief tussen ronde haken gezet. Indien aanwezig volgt na het impressum tussen ronde haken het colofon, mits data aanvullende informatie bevat. Daaronder kan, voorafgegaan door de vermelding van de signatuur van het geciteerde blad, tussen ronde haken een citaat volgen met aanvullende informatie over namen van editors, medewerkers, vertalers etc., dan wel metaanvullingen op de inhoud van het boek. Dan volgen, indien aanwezig, volgens hetzelfde stramien de getranscribeerde deeltitelpagina's, voorafgegaan door een vette stip (*). In geval van herhalingen zijn de deeltitels ingekort, waarbij de weggelaten gedeelten zijn aangegeven met drie puntjes.

Incunabelen

De titelbeschrijving van de incunabelen wijkt af van die van de latere gedrukte werken. In overeenstemming met de in de incunabilistiek gangbare gewoonte is volstaan met het geven van een short-title. In de bibliografische referentie wordt vervolgens verwezen naar het corresponderende nummer in IDL en naar een of meer uitgebreide titelbeschrijvingen in bekende incunabelcatalogi. Een uitzondering is gemaakt voor de nupasalzodanig geïdentificeerde incunabel onder cat.nr. 149. Dit Breviarium Traiectense bleek een uniek exemplaar, tot nu toe onbekend in de incunabel literatuur. Met behulp van de concordantie IDL – cat.nr. zijn de incunabelen gemakkelijk vindbaar in de catalogus.

1 E. Cockx-Indestege (red.), *Handleiding bij de beschrijving van oude en bijzondere drukken (=Archief-en-Bibliotheekwezen in België, extranummer 42)* Brussel 1991.

2 Hulpmiddelen waren A. Cappelli, *Lexicon abbreviatarum. Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, 6de druk, Milaan 1961; P.A. Grun, *Schlüsselzualten*

und neuen Abkürzungen, reprint, Limburg-an-der-Lahn 2002; W.H. Ingram, 'The Ligatures of Early Printed Greek', in *Greek Roman and Byzantine Studies* 7 (1966), pp. 371-389. Enige uitzondering is de ligatuur Æ, die als zodanig is overgenomen.

Collatie

Na een witregel volgen bibliografisch formaat en hoogte van de boekband, afgerond in hele centimeters. Daarna volgt informatie over hetaantal delen, banden en delen per band, gevolgd door de paginering/foliëring en, achter het voorloopje 'sig.', de collatieformule. De collaties zijn gemaakt volgens Bowers' Principles.³ Na vermelding van de eventuele aanwezigheid van illustraties volgen typografische kenmerken over druk in rood, (verluchte of ingekleurde) sierinitialen en kapitalen, randlijsten, vignetten en kolommen. Tot slot volgt de vermelding van eventuele lacunes in het Librije-exemplaar. Bij incunabelen worden, conform de hierboven aangehaalde gewoonte, geen collatieformules gegeven. Afwijkingen en lacunes in het Librije-exemplaar worden wel vermeld, maar om deze goed te kunnen begrijpen, moet worden teruggegrepen op de referentiewerken.

Annotatie

De annotatie kan allerlei aanvullende informatie bevatten, onder andere over secundaire auteurs, toegevoegde titelpagina's, onduidelijkheden rond het impressum, titeluitgaven, nadrukken, varianten, andere edities, Franse titels, namen van graveurs en illustraties.

Referenties

Aan het slot van de annotatie volgen één of meer bibliografische referenties. Waar mogelijk wordt verwezen naar uitvoerige titelbeschrijvingen met collatieformules in standaardbibliografieën. Voor Nederlandsedrukken werd allereerst gezocht in Nijhoff/Kronenberg (NK), *Typographia Batava* en de *Short-Title Catalogue Netherlands*, voor de Zuidelijke Nederlanden in *Bibliotheca Belgica* en *Belgica Typographica*, voor Duitsedrukken in VD16 en VD17 en voor Fransedrukken in Renouard, de *Index Aureliensis* en de *Bibliotheca Bibliographica Aureliana*. Ook Adams is veel geraadpleegd, vooral vanwege de collatieformules. Bij ontbreken van de betreffende titel in een standaardwerk als NK of VD16 wordt dit vermeld. Ook vermeld is, wanneer in de referentiewerken alleen het Librije-exemplaar bekend is, of wanneer geen bibliografische referentie is gevonden. In de bibliografie worden alle geciteerde werken genoemd.

Exemplargegevens

Veel aandacht is geschonken aan de exemplaarbeschrijving. Juist de nauwkeurige beschrijving van exemplaarkenmerken vormt, zoals Needham aangeeft, de legitieme voorwaarde voor de uitgave van een collectie-catalogus.⁴ Na het tussenkopje 'exemplargegevens' komen, voor zover van toepassing, achter-eenvolgens aan de orde:

• Convoluten

De exemplargegevens van een convoluut (een band waarin verschillende, oorspronkelijk niet bij elkaar horende werken zijn bijeengebonden) worden opgenomen bij de beschrijving van de eerste titel in de band. Bij deze eerste titel worden de catalogusnummers van de overige werken in het convoluut

genoemd in de volgorde waarin ze zijn meegebonden. In de beschrijving van de tweede en volgende titels wordt voor de exemplargegevens verwezen naar de eerste titel. Tevens wordt de plaats van de titel in het convoluut aangegeven. Zo luidt de verwijzing bij een tweede titel in een convoluut: 'Gebonden (2) na cat.nr.xx; zie aldaar voor exemplargegevens'. Indien gegevens slechts één werk in een convoluut betreffen, zoals marginale aantekeningen, worden deze vanzelfsprekend alleen onder de desbetreffende titel opgenomen.

Een afwijkend werkwijze werd gevolgd bij de verzameling verdragsteksten onder cat.nr.663. Dit voor de Librije collectie a-typische *Recueil de traités de paix* (Parijs 1693), met 214 tractaten in 6 delen, zou te veel ruimte in de catalogus en de registers in beslag nemen als het op de hierboven beschreven wijze zou zijn ontsloten. Omdat er reden is in de catalogus volstaan met een algemene beschrijving van het gehele werk inclusief de exemplargegevens en is de lange inhoudelijke beschrijving van de tractaten opgenomen in een bijlage bij de catalogus. Ten behoeve van de ontsluiting is daaraan een apart register toegevoegd.

• Bandbeschrijving

Volstaan is met een korte karakterisering van de boekband, grotendeels volgens de richtlijn gegeven in *Leidraad bij het beschrijven van een boekband*.⁵ De gehanteerde terminologie is vooral gebaseerd op Kneep en binding.⁶ De bandbeschrijving bevat, indien mogelijk, informatie over de binder of het bindersatelier, over merktekens en titelschildjes, over platten, rug en sneden, over materiaal, vorm, versiering en belettering, oversluitingen, beslagen ketting, over reparaties en restauraties en over de aanwezigheid van maculatuur. Binders, stempelsnijders, bandstempels en merktekens zijn ontsloten middels registers, geketende boeken middels de lijst *libricatenati*. Nieuw gemerkt en gedateerd beslag wordt vermeld, evenals vervangen schutbladen. Reparaties en restauraties worden alleen vermeld als zij duidelijk als zodanig herkenbaar zijn, indien mogelijk met de datum van de uitvoering der werkzaamheden. Voor een volledig overzicht van alle boeken die in de periode 1982-1999 werden gerepareerd door Restauratieatelier Jos Schrijen, zij verwezen naar de in de Librije bewaarde uitvoerige restauratieverslagen die van deze werkzaamheden getuigen. Afgezien van latere restauraties zijn alle banden contemporain, tenzij anders vermeld.

• Provenancegegevens, handschriftelijke aantekeningen

In de boeken worden veel sporen aangetroffen van voormalige eigenaren, schenkers, (geleerde) gebruikers, leerlingen van de Latijnse school, veilingen, bezoekers van de Librije etc. Al deze sporen zijn vermeldende belangrijkste passages worden geciteerd. Ook verloren gegane, alleen uit secundaire bronnen bekende provenancegegevens zijn bij de desbetreffende titels opgenomen. Handschriftelijke aantekeningen van gebruikers worden gesignaleerd en waar mogelijk geïdentificeerd. Tekeningetjes in schoolboekjes worden vermeld. Al deze informatie is ontsloten in twee registers, een op vroegere

3 Fredson Bowers, *Principles of Bibliographical Description*, reprint, Winchester 1994.

4 Paul Needham, 'Copy Description in Incunable

Catalogues', in: *The Papers of the Bibliographical Society of America* 95 (2001), nr. 2, pp. 173-239.

5 G. Gerritsen-Geywitz (etal.), *Leidraad bij het beschrijven van een boekband (=Archief en Bibliotheekwezen in België, extranummer 67)* Brussel 2002. Gevolgd is het korte beschrijvingsmodel.

6 W.K. Gnirrep (etal.), *Kneep en binding. Een terminologie voor de beschrijving van de constructies van oude boekbanden*, Den Haag 1992.

eigenaren en (geleerde) gebruikers, de ander opa angetroffen bezoekersnamen. In beide registers is summier biografische informatie opgenomen.

• Overige gegevens

Vermeld wordt wanneer een exemplaar is gedrukt op groot papier. Tevens opgenomen zijn de aanwezigheid van inliggende briefjes, kaarten etc. en eventuele vermeldingen van het Librije-exemplaar in de literatuur.

• Vermeldingen in de oude catalogi en lijsten van de Librijecollectie

Het al dan niet voorkomen van een titel in een van de oude catalogi of lijsten geeft aan sinds wanneer het desbetreffende boek zich aanwijsbaar in de Librije bevindt. Het gaat hierbij achtereenvolgens om de handschriftelijke catalogi Cantzen (1566-1570), Sluyter (1732-1735), Dreux (1774-1775) en Van Wullen (1827), de lijsten Kanselarij (1827) en Tadama (1858), en tot slot de gedrukte catalogus Meinsma (1903). Ook de vermelding van een exemplaar in de lijsten Velp (1569/1582), Galileën (1575) en Brincker (1858/1859), beschrijvingen van respectievelijk een legaat, een geabandonneerde boekencollectie en een reeks restauratiewerkzaamheden, wordt genoemd. Bij ieder catalogusnummer is het volgnummer van de desbetreffende titel in de oude catalogi en lijsten opgenomen.

Registers, concordanties, bijlagen en bibliografie

De catalogus wordt door middel van verschillende registers en concordanties ontsloten. Omdat tot dusverre in de literatuur en in de praktijk het catalogusnummer van Meinsma werd gebruikt, is een concordantie van Meinsmanummer naar het nieuwe catalogusnummer toegevoegd.

Hoofdstuk 6 bevat integrale transcripties van de oude handschriftelijke catalogi en boekenlijsten van de Librije. Elk van deze bronnen heeft een inleiding en de wijze van opname wordt verantwoord. Toegevoegd is een register van werken die, zoals blijkt uit genoemde oude catalogi, ooit tot de Librijecollectie behoorden maar daar nu uit zijn verdwenen. De veertien werken die sinds publicatie van de catalogus Meinsma zijn verdwenen, worden apart vermeld. Een bibliografie met geraadpleegde literatuur completeert de catalogus.